

20ste VERGADERING. — 3 FEBRUARI 1938.

Verslag uitgebracht. — 2. Vaststelling van hoofdstuk V (Dep. v. B. Z.) der Rijksbegrooting voor 1938.

20STE VERGADERING.**VERGADERING VAN DONDERDAG 3 FEBRUARI 1938.**

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Behandeling van hoofdstuk V der Rijksbegrooting voor 1938.

Voorzitter: de heer de Vos van Steenwijk.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 44 leden, te weten:

de heeren Pollema, van Lanschot, Janssen, de Jong, Sikkes, Vijlbrief, Droogleever Fortuyn, van Citters, van den Bergh, de Rijke, Janssen de Limpens, Diepenhorst, Reinalda, de Zeeuw, van de Bilt, Maarsingh, van Voorst tot Voorst, Nivard, Kolff, Bruineman, Wiardi Beckman, von Bönninghausen, ter Haar, de Savornin Lohman, van Asch van Wijk, van Vessem, van Embden, Vorrink, de la Bella, van Sasse van Ysselt, Barge, in 't Veld, Kranenburg, de Bruijn, Anema, Kropman, Flesskens, Steger, van Rappard, de Zwaan, Woltjer, mejuffrouw Ribbius Peletier, de heer Michiels van Kessenich,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De heer van Citters, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld de navolgende adressen:

a. een, van jhr. B. C. C. M. van Suchtelen, oud-Gouverneur van Sumatra's Oostkust, te 's-Gravenhage, betreffende het door de Indische Regeering gevoerde rubberbeleid.

Uw commissie, van oordeel, dat het in dit adres behandelde desgewenscht ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1938, heeft de eer te adviseeren dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

b. een, van het hoofdbestuur van den Algemeenen Militairen Pensioenbond, betreffende gelijkstelling van de pensioenen der oud-militairen;

c. een, als voren, betreffende verhooging van de gratificatiën van de militaire weduwen van vóór 1909.

Uw commissie, van oordeel, dat het in deze adressen behandelde desgewenscht ter sprake kan worden gebracht bij de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Rijksbegrooting voor 1938, heeft de eer te adviseeren deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Handelingen der Staten-Generaal. — 1937—1938. — I.

(Voorzitter e. a.)

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Rijksbegrooting voor het dienstjaar 1938 (2).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer Bruineman: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel dank zij uw leiding ongetwijfeld het pas binnenkomende lid vanaf den eersten dag, dat hij hier in deze zaal verschijnt, de mogelijkheid heeft zich thuis te gevoelen, heb ik mij gistermiddag hier toch wel bijzonder thuis gevoeld en dit wel hierom, omdat de vergadering van gistermiddag zoo verbazend veel geleeke op de soort vergaderingen, welke ik vaker meemaak, nl. die van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten. Na elkaar traden op een burgemeester van een industriele gemeente in Noordbrabant, een vertegenwoordiger van Amsterdam, waarvan de tonnen zoo maar door de zaal rolden en waarvan men zoo den indruk kreeg, alsof het daar wel bijzonder slecht gesteld was. Toen ik mij echter realiseerde, dat, wat voor Amsterdam een ton is, voor de groote meerderheid van de Nederlandsche gemeenten vertegenwoordigd wordt door een simpele honderd gulden, was ik toch niet meer zoo geïmpressionneerd en leek het mij, alsof onze vroegere indruk, dat de groote gemeenten ten opzichte van de kleinere plattelandsgemeenten nog altijd in een gunstiger positie verkeerden, toch niet zoo onjuist was. Daarna hebben wij gehad den vader van alle Nederlandsche gemeenten, den voorzitter van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten. Hoewel deze een groot aantal gemeenten vertegenwoordigt, heeft hij het tot mijn groot genoegen ook opgenomen voor de kleinere gemeenten en nu hebt u in mij, Mijnheer de Voorzitter, een vertegenwoordiger van het Geldersche platteland. Na mij zullen er wel weer vertegenwoordigers komen van andere gemeenten van ons land. Ik meen echter, dat, hoe verschillend deze vogels ook gebekt zullen zijn, het lied, dat de een zingt, toch wonderlijk wel op dat van de anderen zal gelijken: er is iets niet in orde met de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten. Nu vlei ik mij niet met de hoop, dat daar maar onmiddellijk verandering in gebracht kan worden. Was iets anders mogelijk in Nederland, was het bijv. mogelijk om den belastingbetaler meer te doen betalen dan nu, als de middelen eens wat ruimer konden vloeien, geloof ik, dat de moeilijkheden, die zich thans voordoen, niet van zoo ernstigen aard zouden zijn. Terwijl zelfs wanneer het mogelijk was de best denkbare verhouding tot stand te brengen tusschen Rijk en gemeenten, dan nog zou de zaak niet geheel in orde zijn, omdat de basis van een ruimer voorziene schatkist aan alle mogelijke zaken ten grondslag moet liggen en deze grondslag ontbreekt nu ten eenenmale.

Hoewel ik met zeer veel waardeering heb kennis genomen van de zeer uitvoerige uiteenzettingen betreffende de verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten, desalniettemin heeft deze uiteenzetting mij geen volledige bevrediging kunnen geven. En dit kan ook niet, Mijnheer de Voorzitter, de standpunten liggen daarvoor te ver van elkaar; de gezichtshoek, waaronder de ambtenaar der centrale Overheid en die der gemeente het beiden regardeerende terrein bekijken, zijn te verschillend dan dat niet a priori de argumenten der eene partij in het oog der andere aan een vitium origine zouden lijden. En dit klemt te sterker, waar de eene partij — het orgaan der Regeering — steeds in den aanval, de andere steeds, en verliezend, in de verdediging is.

Doch alvorens hierop iets verder in te gaan, Mijnheer de Voorzitter, moet ik eerst een mogelijk misverstand uit den weg ruimen. Geenszins is het mijn bedoeling te suggereeren, dat deze Minister dan wel zijn ambtsvoorganger er met boos opzet op uit zou zijn de autonomie der gemeenten aan te tasten, of dat er op het Binnenhof een zekere wellust zou bestaan om steeds meer over een zich steeds uitbreidend aantal gemeenten de baas te gaan spelen. Geenszins geloof ik, dat er bij den Minister voldoening zou bestaan over het feit, dat de gemeenten onder zoo zware lasten gebukt gaan.

Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, veel waarschijnlijker lijkt het mij, dat het den Minister zeer zou verheugen, indien hij zich minder intensief met de gemeenten zou behoeven te bemoeien; ook zijn weg zou in die omstandigheden meer met rozen bezaaid zijn dan thans en vermoedelijk wel gedurende zijn

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Rijksbegroting voor 1938.

(Bruineman)

geheele ambtsperiode het geval zal zijn. Grif en zonder eenig voorbehoud neem ik dan ook aan, dat den Haag volkomen loyaal tegenover de gemeenten staat en dat de Minister doet, wat in zijn oog voor die gemeenten het beste is. Doch daarnaast mag m. i. evenmin uit het oog worden verloren, dat de handelingen der gemeentebesturen op dezelfde basis zijn te plaatsen, dat ook zij, naar de mate van hun inzicht dan doen wat zij voor de hun toevertrouwde gemeenten het beste achten. Maar wie is in deze zaak de meest deskundige? Daar wringt m. i. vaak de schoen. Is het de centrale Overheid of is het, het zij in bescheidenheid gezegd, soms mogelijk te meenen, dat de gemeenten in haar zaken beter thuis zijn dan de centrale Overheid het ooit zal kunnen zijn? Ten aanzien van de beide grootste gemeenten is het duidelijk toegegeven, dat dit inderdaad zoo is en het verwonderde mij buitengewoon de beide vertegenwoordigers der groote steden hierover te hooren vallen, alsof de Regeering hiermede iets had miszegd. Doch ook ten aanzien van de kleine gemeenten neemt de Overheid het standpunt in, dat de Regeering het niet altijd beter weet dan zij, want het komt zoo af en toe voor, dat men het bevel thuis krijgt f 1000 of f 2000 te gaan bezuinigen, men moet dan zelf maar uitvinden waar, en dat op een begroting, die vaak post voor post al uitgebeend is.

Waar we dus in het algemeen kunnen aannemen, dat men over en weer met de beste bedoelingen beziel is, daar kan het wellicht verwondering wekken, dat er soms zoo ingrijpend verschil van meening kan bestaan, dat soms, en dit niet eens zoo zelden, in de kringen der kleinere gemeenten, waar ik uit den aard der zaak het beste bekend ben, men meent te mogen veronderstellen, dat het werkwoord regeeren in den Haag aldus vervoegd wordt: ik weet het alleen en jij hebt niets te vertellen.

Vrij algemeen is dit gevoelen, Mijnheer de Voorzitter, en ook hier zal het wel zijn: geen rook zonder vuur. Door overgroote drukte misschien, misschien ook, omdat men de opmerkingen der kleinere gemeenten, die nu eenmaal niet over een staf van experts kunnen beschikken, niet al te verstandig vindt, de wijze, waarop men soms de les gelezen wordt, doet vaak genoeg denken aan het optreden van den schoolmeester der historie met plak en roe. Kon men van uit den Haag het wellendheidsbeginsel, waarvan men uitgaat, in de practijk iets meer benadrukken, dan zou de verhouding over en weer, die nu — en ik ben heusch niet de eenige, die dit beweert — nogal eens te wenschen overlaat, ook met andere Departementen, b. v. dat van Sociale Zaken, Mijnheer de Voorzitter, er niet dan beter op kunnen worden, tot heil van vele zenuwgestellen.

Grondoorzaak van alle misère is de werkloosheid, de crisis of hoe men dit, thans alles overheerschende verschijnsel zou willen noemen. Zoozeer is dit verschijnsel alle gemeentelijke denken gaan beheerschen, dat — in ieder geval in de kleinere gemeenten, die mij bekend zijn — iedere gemeentelijke activiteit geworden is tot een functie van de werkloozenzorg.

Alles moet daaraan opgeofferd worden; zorg voor andere nuttige zaken is alleen nog mogelijk, indien daarmee tevens de werkloosheid kan worden bestreden. Zoo niet, dan heeft deze zorg achterwege te blijven. En de afstand, die er bestaat tusschen groote en kleinere gemeenten, wat betreft de zorg voor alle mogelijke openbare diensten, wordt er maar weer groter door.

Noemde ik zoeven de werkloosheid als grondoorzaak, juister ware het misschien geweest, indien ik had gezegd: de grondoorzaak is de als een axioma behandelde stelling, dat de bestrijding der werkloosheid primair een taak der gemeenten is en dat de Rijksoverheid slechts aanvullend heeft op te treden.

Tot op heden, Mijnheer de Voorzitter, doch dit zal wel aan mij liggen, is mij niet duidelijk kunnen worden, waarom juist deze stelling een axioma moest zijn. Het heeft mij wel eens geleken, dat men tot deze benaming gekomen is, omdat men voor de stelling geen bewijs wist te vinden. Het historisch gegroeid zijn kan toch nauwelijks als een argument dienst doen. Met haar te qualificeeren als axioma was men van alles af.

Zeker, op het oogenblik betaalt het Rijk in de werkloosheidslasten tot 99 pct. toe, als men ten minste de penningen van

het Werkloosheidssubsidiefonds „Rijksgeld” wil noemen, en is dus in vele gevallen de werkloosheidszorg practisch gesproken geheel Rijkszorg geworden, doch dit is eerst zoo gekomen, toen door een totaal andere verdeling der percentages, waarin Rijk en gemeenten in de werkloosheidslasten bijdroegen, het Rijk de gemeenten, hetzij noodlijdend, hetzij extra zorg vereischend — een onschuldiger term voor hetzelfde ding — had gemaakt. Zoo en niet anders mag ik deze aangelegenheid toch wel noemen, Mijnheer de Voorzitter, daar het het Rijk was en niet de gemeente, noch ook het Rijk in overleg met de gemeente, die de verhouding der percentages bepaalde.

En al evenzeer was en is het het Rijk, dat bij de uitvoering van het Werkloosheidsbesluit 1917 de toeslagen aan de kassen vaststelt en bij de gemeenten een rekening presenteert voor gewone en buitengewone bijdragen, soms zoo laat, dat men er niet of nauwelijks meer mee rekening kan houden bij de vaststelling der begroting.

Hoewel, voor wat de werkloosheidslasten aangaat, er een sliding scale is in de vaststelling der percentages, waarbij rekening gehouden wordt met de draagkracht der gemeente, de lasten, voortvloeiend uit de toepassing van meergenoemd Werkloosheidsbesluit, worden nog altijd in de verhouding 50—50 tusschen Rijk en gemeente verdeeld, hoe arm de gemeente ook moge zijn.

Het wil dan ook voorkomen, dat, hoe groot de zorg der Regeering ook moge zijn voor de financiën der verschillende gemeenten, toch ook hier — en ik zou de laatste zijn mij hierover te verwonderen — het hemd nader is dan de rok.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de autonomie als vitale kracht is blijven bestaan en zeer gaarne heb ik daar nota van genomen. Met te meer genoegen, omdat ik wel eens heb gedacht, dat de autonomie tot een dier geesten geworden was, waarover de heer Diepenhorst het onlangs had. Als nu de Minister zijnerzijds slechts wil toegeven, dat deze vitaliteit door het frequent toedienen van morphine-injecties in den vorm van het schrappen of straf verminderen van talloze posten, waardoor een raad als eenige bevoegdheid overhoudt het in sommige gevallen „neen” zeggen, ondergraven dreigt te raken, dan heb ik zooveel bereikt als ik meen in de huidige omstandigheden te kunnen bereiken.

Doch dit weinige zou ik gaarne willen redden, daar in dezen tijd, nu denkbeelden omtrent den totalitair Staat zooveel opgang maken, het fataal zou zijn, indien de idee kon postvatten, dat, wanneer het er op of er onder gaat, ook de democratische Staat slechts kan regeeren op de wijze, die in den totalitair Staat opgeld doet.

De in het Voorloopig Verslag gelaakte uitlating over het Overheidslichaam, dat de hand moet ophouden, is nu tot mijn groote vreugde wel is waar rechtgezet; niettemin wil ik er nog eens op wijzen, dat de gemeente niet door haar eigen schuld er toe gebracht is de hand te moeten ophouden, doch dat, als de Regeering eens een ander axioma had opgezet, dat zij nl. in de eerste plaats de werkloosheidsramp, als zijnde een nationale ramp, had te bestrijden, dat het dan wel eens had kunnen gebeuren, dat niet de gemeenten bij haar, doch zij bij de gemeenten de hand had moeten ophouden; een figuur overigens, welke in Nederlandsch-Indië niet onbekend is.

En zou dan de Staat zich in zijn bewegingsvrijheid hebben laten beperken?

Of nu noodlijdende gemeenten zuiniger dan wel minder zuinig zijn dan andere is een open vraag. Het tweede lijkt mij meer in overeenstemming met de menschelijke natuur. Als men nu eenmaal toch niets meer te vertellen heeft, als de Rijksaccountant toch het laatste woord spreekt bij alle uitgaven, dan ligt het in de rede, zou men zeggen, dat een gemeentebestuur de neiging krijgt om bij de pakken neer te gaan zitten, om die uitgaven, waarop het misschien nog wel invloed zou kunnen uitoefenen, ook maar te laten gaan.

Alles is er dan ook aan gelegen om de gemeenten uit het eigenlijk gezegde noodlijdende stadium te verlossen, want dit is wel zeker, indien er één gemeente zuinig is, dan is het die, welke in de gevarenzone is komen te verkeerren, voortdurend met noodlijdendheid bedreigd wordt, doch er dan eens op deze,

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Rijksbegrooing voor 1938.

(Bruineman)

dan weer op een andere manier nog aan weet te ontsnappen. Het ware te wenschen, dat ook van Departementszijde men wat meer oog voor deze, niet weinig talrijke, klasse van gemeenten had.

Maar overigens zuinig, Mijnheer de Voorzitter, welke gemeente is ook in normale tijden zuiniger dan een plattelands-gemeente, waar een boerenraad het heft in handen heeft? En toch moet vaak in zoo een gemeente het absolute maximum aan belasting worden gevraagd, zoozeer kan daar de werkloosheid drukken. En als dan degenen, die de belasting betalen, zien, dat zij voor hun geld niets krijgen, geen behoorlijke wegen, geen water, geen rioleering, geen vuilophaaldienst, niets, terwijl in de grootere gemeenten al die schoone zaken en nog vele meer wel bestaan, dan zet dit kwaad bloed, Mijnheer de Voorzitter, en dan heeft men hier meteen de reden, waarom de stemming in kleinere plaatsen vaak zoo slecht is en waarom de interdepartementale commissie, die uiteraard werkt volgens de normen, haar wettelijk voorgeschreven, welke haar overigens nogal groote bewegingsvrijheid laten, wel eens beschouwd wordt als een soort veemgericht.

Het zou daarom heelemaal niet verkeerd zijn, Mijnheer de Voorzitter, indien deze commissie, die steeds achter de schermen blijft en wier beslissingen als zoovele ukasen op de tafels der verschillende secretarieën neerkomen, eens wat meer bereikbaar werd.

Vermoedelijk zou dit aan de vlugheid der te nemen beslissingen geen goed doen, doch indien al die kleinere gemeentebesturen eens zelf zouden mogen spreken en dit niet steeds per procureur behoeften te doen (ik bedoel hiermede den voor dit doel aangewezen provincialen griffie-ambtenaar), indien men dus wat meer rekening wilde houden met den menschelijken factor, dan zou dit over en weer verhelderend kunnen werken en o.m. in gemeentekringen wat meer inzicht brengen voor de moeilijkheden, waarvoor ook de Regeering staat.

Departementsambtenaar en gemeente zijn niet elkaars natuurlijke vijanden. In theorie is een ieder hiervan overtuigd; te wenschen ware, dat het ook in de practijk niet wel eens leek, alsof het anders was.

Nu nog iets over de armenzorg.

Zoo zoetjes aan lijkt het in den kring, waarin ik het meest bekend ben, dat de burgerlijke armenzorg niet langer supplementair is, doch hoofdzak. De kerkelijke armbesturen kunnen haast niet meer, de burgerlijke alleen nog met Overheidshulp.

En of men nu praat van dienst van Maatschappelijk Hulpbetoon, dan wel of men den ouden naam heeft bewaard, de groote moeilijkheid bij al deze instellingen is, dat de gemeente ze geheel heeft te financieren, al hebben de kosten dan invloed op de bepaling van den factor *u*.

Nu lijkt het heel juist, dat dit zoo is voor al die gevallen, die men als normale armenzorggevallen moet betitelen, doch naarmate de dienst voor steunverleening van Sociale Zaken scherper de bepalingen gaat toepassen, komen steeds meer lieden, die overigens, zij het niet als geheel volwaardigen, nog heel wel in staat zouden zijn voor zich zelf te zorgen, indien er werk was, ten laste van de armbesturen, d. w. z. ten laste der gemeenten en, voor zoover de gemeenten noodlijdend zijn, langs een omweg weer ten laste van het Rijk, zij het van een ander Departement. Wat de zelfstandigen aangaat, krijgt men den indruk, alsof noodlijdende zelfstandigen voor de Regeering nog heelemaal niet bestaan.

De armbesturen zijn autonoom, hun gestes onttrekken zich dus practisch aan iedere contrôle. Of er scherpere, dan wel mildere maatstaven worden aangelegd dan bij den „steun“, men weet het niet.

Dit is een toestand, Mijnheer de Voorzitter, welke mij ongewenscht wil voorkomen en welke te verbeteren ware, indien de mogelijkheid zou kunnen worden geschapen om onderscheid te maken tusschen normale en crisisarmlastigen. Het zal niet zoo eenvoudig zijn, doch het wil mij voorkomen, dat wel grooter moeilijkheden zijn opgelost. En mocht het dan verder mogelijk zijn, dat in de onderhoudskosten van die crisisarmlastigen een subsidiepercentage werd gegeven als in den „steun“, dan zou dit er toe kunnen leiden, dat deze armenzorg aan min of meer vaste

normen werd gebonden, voorts dat verschillende, misschien vele thans noodlijdende gemeenten uit de toch altijd vervelende positie van „noodlijdendheid“ werden verlost, en dit zou dan wellicht tevens kunnen geschieden zonder dat er meer Lands-geld aan behoefde te worden ten koste gelegd. Misschien zouden zelfs de kosten op dezelfde wijze als thans over de betrokken Departementen verdeeld kunnen blijven.

Tot slot over dit onderwerp iets uit de laatste alinea van de Memorie van Antwoord onder dit hoofd.

De Minister betoogt, dat het juist is, dat de maximale bijdragen berekend worden naar de oorspronkelijke begrooing. Zij, die mij voorgestaan zijn op dit spreekgestoelte, hebben hieraan reeds aandacht gewijd. Ik zou mij dus tot een enkele vraag willen bepalen, nl. deze, waaruit een gemeente, die bijzondere zorg vereischt, die dus meer dan 85 pct. subsidie ontvangt in steun en werkverschaffing en wier bedrag voor „onvoorzien“ dienovereenkomstig minimaal is, en dat krimpt in tot een fractie van een percent, het geld, benodigd voor den kleine-boerensteun en het spaarfonds, vandaan had moeten halen, indien niet toevallig in het afgelopen jaar de werkloosheidslasten waren verminderd? De zaak was dan hopeloos spaak gelopen, terwijl het nu ondanks de wat gunstiger omstandigheden toch nog groote moeite zal kosten om de boven de 85 pct. objectieve bijdrage uitgaande lasten uit den minimalen post „onvoorzien“ te financieren.

Bij de luchtbescherming heeft — ik heb het zoeven al gememoreerd — de voorzitter der Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten een lans gebroken voor de positie der kleinere gemeenten.

Het vraagstuk der luchtbescherming, van de luchtbescherming voor die gemeenten ten plattelande, Mijnheer de Voorzitter, lijkt mij al bijzonder weinig eenvoudig.

Leest men de circulaires der belanghebbende leveranciers, houdt men rekening met de verlangens van sommige deskundigen, dan gaat die luchtbescherming sommen vragen, welke in normale tijden de draagkracht der gemeenten te boven zouden gaan.

Nu kan men verschillend denken over de vraag, wat onder „draagkracht“ van een gemeente moet worden verstaan. Doch als men in aanmerking neemt, dat de budgetten der „zorg vereischende“ gemeenten tot op het been zijn besnoeid om het even of ze nu technisch noodlijdend zijn, dan wel of men ze nog niet in aanmerking voor deze qualificatie wil laten komen, dan is het duidelijk, dat er bij de betrokken gemeentebesturen geen groot enthousiasme kan bestaan voor het doen van uitgaven van problematisch nut, terwijl zij er practisch gesproken zeker van kunnen zijn, dat deze uitgaven zullen gaan ten koste van andere, waarvan de nuttigheid wel boven allen twijfel is verheven.

Bij sommige deskundigen heet het nu wel, dat van plattelands-gemeenten, die in de derde gevarenklasse thuishooren, niet zoo heel veel zal worden gevergd, op andere momenten heet het overigens weer, dat het eenige onderscheid tusschen eerste en tweede klas gemeenten eenerzijds en derde klas gemeenten anderzijds alleen hierin bestaat, dat in het derde geval de gemeente zelf voor alles heeft op te komen.

Men krijgt zoo wel eens den indruk, dat men het ook in dit opzicht in de kringen der deskundigen allerminst eens is, dat men niet precies kan zeggen, wat onder voorbereiding verstaan moet worden en dat de drang naar het ideëele optimum het practisch mogelijke nogal eens parten speelt.

Dat er voor gezorgd wordt, dat 's nachts een zo goed als absolute duisternis bereikt wordt, spreekt zoo vanzelf, dat er geen betoog voor noodig is.

Trouwens, als het gevaar werkelijk dreigt, dan zal ons volk, anders dan het meer zorgeloze Spaansche, er wel voor zorgen, dat geen lichtstraaltje naar buiten dringt. Ook zal het wel niet onnoodig op straat komen, noch zullen auto's of fietsen verblindende verlichting vertoonen. En dat men thuisblijft in die omstandigheden, Mijnheer de Voorzitter, ik twijfel er wel eens aan of de niet militair geëncadreerde hulpdiensten, die wij nu op groote schaal moeten oprichten en waarvoor — ik zal een klein voorbeeld noemen, ontleend aan mijn eigen gemeente van nog geen 6500 zielen —, wanneer alle plannen, die daarvoor min of meer worden voorgeschreven, werden uitgevoerd, een staf van

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Rijksbegrooting voor 1938.

(Bruineman)

250 man noodig zou zijn. bij dreigend gevaar bereid zouden zijn, de straat op te gaan. Dit vereischt dus niet zoo heel veel voorbereiding.

Naast de hoofdzak der verduistering, staat m. i. als voorname bijkomstigheid het trainen van een ploeg van lieden, die in noodgevallen als eerste hulp bij ongelukken dienst kunnen doen.

Doch of nu al die oefeningen, soms op vrij groote schaal met schijndooden en schijn-gasbestrijders en schijn-dit en schijn-dat, die in alle gemeenten, naar mij verteld is, door het publiek als gratis kijkspelletjes beschouwd worden, een wezenlijk nut vertegenwoordigen, is m. i. aan ernstigen twijfel onderhevig.

Zoo is er meer, Mijnheer de Voorzitter, waarop critiek uitgeoefend kan worden en wel nimmer zal een luchtbescherming aan eischen van veiligheid kunnen beantwoorden, omdat nu eenmaal de grootte van ons land zóó minimaal is, dat zelfs bij het best werkende alarmsysteem heele deelen er van met bommen kunnen zijn bezaaid, voor en aler men ook maar weet, dat een oorlog of een incident, of hoe men het noemen wil, is uitgebroken.

Doch hoe dit zijn moge, de schaarschte aan geldmiddelen brengt met zich mee de gebiedende noodzaak, zich te beperken tot dat, wat werkelijk noodzakelijk is. Thans zie ik tot mijn leedwezen vaker dan noodzakelijk is een hinken op twee gedachten. Zijn gasmaskers, en wat dies meer zij, noodzakelijk, dan zullen zij, doch dan op groote schaal, aangeschaft moeten worden, zooals, naar men zegt, in Engeland het geval is. Wat we thans doen, ieder jaar een heel klein postje uittrekken om een paar van die dingen aan te schaffen, die, niet deskundig behandeld, al heel spoedig zullen bederven, misschien niet eens meer zullen passen, lijkt niet veel meer dan geld weggoeien. En is het met gasmaskers het geval, evenzoo is het gesteld met meer van die dure dingen. Het zou m. i. goed zijn wat meer de werkelijkheid onder de oogen te zien. Thans vrees ik, dat men zich min of meer in slaap wiegt met allerlei grootsch opgezette oefeningen, die natuurlijk steeds slagen, doch waarvan het praktische nut, behalve op de door mij genoemde punten, mij niet heel groot lijkt.

Ook lijkt het niet strikt noodzakelijk provinciegewijze telkens opnieuw de gezamenlijke burgemeesters bijeen te roepen om hun telkens opnieuw hetzelfde te vertellen. De oorlog en de mogelijkheid, dat wij er in betrokken raken, zijn een te ernstige zaak, dan dat men zich maar iets diets zou mogen maken. Men beperke zich tot de hoofdzaken en late de franje van gaskelders en wat dies meer zij, waarvan men er toch nooit genoeg zal krijgen, maar ter zijde. Trouwens, zoolang het nog steeds niet zeker is, waar men nu veiliger vertoeft, op een bovenverdieping dan wel in een kelder, komt de voorkeurs voor kelders met gasluizen, gordijnen en wat dies meer zij, mij een beetje vreemd voor. Misschien wil de Minister zich nog eens op deze quaestie bezinnen en doen vaststellen, wat nu redelijkerwijs verwacht mag en kan worden van een plattelandsgemeente zonder geld. Te weinig zou bijna misdadig zijn, gezien de ellendige mogelijkheden van den modernen oorlog, doch ook maar iets te veel is overdaad. En moeten dan bepaalde middelen worden aangeschaft, dan lijkt het mij het beste, dat het centraal of streeks-gewijze geschiedt en dat deze hulpmiddelen streeks-gewijze, onder deskundig toezicht, in bepaalde centrumplaatsen worden opgeborgen. Want laat men dit aan de plattelandsgemeenten zelf over, dan zal een gemeentebode of -werkman er voor moeten zorgen en komt er op den duur — vrees ik — niet veel van terecht. Heeft men eenmaal deze voorwerpen aangeschaft, dan zullen zij inderdaad een belangrijken post vertegenwoordigen, maar indien men het financiert op de wijze, waarop wij thans zooveel financieren, met een aflossing in tien jaar bijv., ook gewone uitgaven, dan zal dit mogelijkerwijs nog wel te dragen zijn.

En tot slot zou ik er de aandacht op willen vestigen — dit als een soort persoonlijke opmerking —, dat ook aan de draagkracht van dien Manus van alles, die plattelandsburgemeester heet, grenzen zijn gesteld.

Tot slot, Mijnheer de Voorzitter, iets over het bouwen van woningen, omdat ik gelezen heb, dat de Minister ernstig van plan is de Woningwet ernstig onder de oogen te zien.

Zijn er bijv. in een gemeente als Arnhem honderden huizen te veel en gaat men ondanks dit nog steeds voort met bouwen, op het Maas-en-Waalsche platteland bijv., de streek, waar ik vandaan kom, en toch wel niet alleen daar, zijn er tientallen van woningen te weinig.

Oogluikend moet men toelaten, dat huis na huis door twee gezinnen bewoond gaat worden; er is nl., en ik neem hier mijn eigen gemeente als sprekend, doch weinig fraai voorbeeld, geen huis meer vrij.

Het particulier initiatief is dood. Door jarenlange werkloosheid is de bevolking lamgeslagen, en wil er wat gedaan worden, dan moet de Overheid ingrijpen, dan moet de Overheid risico's nemen, die het particulier initiatief, voor zoover nog aanwezig, niet durft te dragen, misschien ook niet kan dragen.

En de Overheid doet ook het een en ander. Doch zoo gebonden is zij door financieele moeilijkheden enerzijds, door allerlei bindende voorschriften anderzijds, dat zij niet genoeg doen kan. En zoo voor als na blijft de toestand onbevredigend.

Zij heeft, en dit reeds jaren terug, den stoot gegeven tot de oprichting van een woningbouwvereniging. En hoewel er vrijwel nooit een woning ook maar een week lang leegstaat, is de toestand niet goed, omdat, voor zoover ik het platteland ken, de huurwoning zonder een noemenswaardigen lap grond niets is voor het platteland. De huurwoning is misschien goed voor de stad, op het platteland wil ook de werkman, ik bedoel den industrieelen werkman, die altijd min of meer aan den grond gebonden is, zooals o. a. de Javaansche tani's dat zijn, altijd een stukje grond hebben, en slechts als men er in slaagt, hem aan een huis te helpen met enkele honderden meters grond er bij, waarop hij zijn aardappelen en groenten kan telen, voorziet men in de werkelijke behoefte van deze menschen.

Ook de toepassing van de Landarbeiderswet heeft geen daverend succes opgeleverd. Daar de voorschotten veelal in een hausse-tijd zijn gegeven, zijn de restanten vaak hooger dan de waarde van de huizen op het oogenblik en dit geeft den bezitters een zoo onbevredigend gevoel, dat ook zij het hoofd laten hangen. Nu is er intusschen de kleine-boerensteun gekomen en krijgen velen van deze lieden thans een paar gulden in handen. Misschien zal dit ten goede werken; ik kan hieromtrent nog geen antwoord geven, omdat deze steunregeling daarvoor nog te kort werkt.

Het opruimen van krotten, Mijnheer de Voorzitter, haalt al evenzeer niet veel uit, daar men door het gebrek aan woningen inimmers lijdelijk moet aanzien, dat, wat eens behoorlijke één-gezinswoningen waren, langzamerhand tot minder behoorlijke tweegezinswoningen gaan verworpen en misschien straks tot krotten zullen vervallen.

Het meeste succes heeft men nog gehad met het verstrekken van hypotheekvoorschotten volgens een gemeentelijke regeling tot een maximum van 85 pct. van de totale kosten. De gegadigden hadden een bedrag van enkele honderden guldens op tafel te leggen en hadden dan het vooruitzicht, en dit was een prikkel om zich extra in te spannen, dat zij na verloop van tijd volledig bezitter zouden kunnen worden van een aan hun behoeften beantwoordend pand met enkele honderden meters grond er bij, en niets is er, dat méér de menschelijke waarde omhoog doet stijgen, méér de geproletariseerden verheft en méér de menschen, eenmaal proletariër geworden zijnde, tot zich mensch voelende kan opwerken.

Maar ook hierop heeft de crisis een allerellendigsten invloed gehad. Uiteindelijk bleek, dat deze gegadigden, vaak jonge menschen, die aan den roep der natuur niet langer weerstand konden bieden of er reeds voor waren gewicht, de benodigde 15 pct. niet op tafel konden leggen. Goede arbeiders waren het veelal, doch de lage loonen hadden niet de gelegenheid geboden om te sparen.

Toen ging men knoeien; met den een of anderen bouwer ging men een akkoord aan. Bij het passeeren van de akte lag het geld op tafel, het geld, dat veelal eigendom van den aannemer was, die zich middels een tweede hypotheek officieel, doch in werkelijkheid door het houvast, dat hij op het fatsoen van den bouwheer had, wist te dekken.

Blijft de man in verdiensten, dan gaat alles goed, doch o wee, wanneer er eens een periode van werkloosheid komt;

20ste VERGADERING. — 3 FEBRUARI 1938.

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken) der Rijksbegroting voor 1938.

(Bruineman e. a.)

dan is het veelal de gemeente, die het eerst moeite ondervindt met het binnen krijgen van haar vordering en dit om de zeer eenvoudige reden — het is wel niet erg behoorlijk, doch het is nu vaak eenmaal zoo —, dat de gemeente de eventueele wانبetaling niet durft te executeeren, daar zij via het burgerlijk armbestuur toch weer genoodzaakt zou zijn het betrokken gezin onderdak te verschaffen en dit vermoedelijk, daar er nu eenmaal een schromelijk tekort aan woningen bestaat, in hetzelfde pand, waaruit het even te voren was gezet.

Het zou te ver voeren en te veel van het geduld der vergadering vragen, op het euvel van de slechte woningvoorziening in semi-agrarische, semi-industriele plattelandsgemeenten te dezer plaatse dieper in te gaan.

Mijn bedoeling is slechts geweest de aandacht op dezen noodtoestand te vestigen en ik spreek de hoop uit, dat het den Minister gegeven moge zijn, bij de herziening van de Woningwet ook met dezen op het platteland bestaanden toestand rekening te houden; voor zoover de inlichtingen, waarover men bij ons beschikt, van eenige waarde zouden kunnen zijn, zal ik die gaarne ter beschikking stellen.

De heer **Reinalda**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met mijn instemming te betuigen met de woorden, die de Minister van Binnenlandsche Zaken bij de behandeling van het vraagstuk van de volkshuisvesting aan de overzijde van dit hof heeft gesproken, vermeld op de bladz. 278 en 279 van de *Handelingen*. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft daar, sprekende over de wenschelijkheid van het overbrengen van den dienst der Volkshuisvesting naar het Departement van Binnenlandsche Zaken, gezegd:

„Het zijn niet alleen vraagstukken van de volkshuisvesting, die bij de uitvoering van de Woningwet te pas komen; daarbij komen ook heel andere problemen ter sprake. Ik denk aan de streekplannen, aan de uitbreidingsplannen, waar midden in staat de quaestie van de industrialisering, de quaestie van de recreatiegebieden, de oplossing van belangrijke verkeersvraagstukken te land en te water. Zij zijn aan te vullen met tientallen andere voorbeelden, waar telkens de wisselwerking met andere publiekrechtelijke organen blijkt; daarom zijn deze vraagstukken zoo geëigend om door het Departement van Binnenlandsche Zaken, dat links en rechts zijn vleugels naar de organen uitslaat, te worden behandeld.”

En even verder zegt de Minister:

„Het is bij de beoordeeling van het vraagstuk van de vereeniging van gemeenten of het vraagstuk van de grenswijziging, dat dit, naar mijn meening, veel meer dan vroeger het geval is geweest, bij den planmatigen uitleg van de gemeenten, zooals die middels het uitbreidingsplan en middels het streekplan is geprojecteerd. Ook hier weer een innig verband en wisselwerking op grond van de Gemeentewet, op grond van de Woningwet.”

Ik zeide: ik heb deze uitspraak van den Minister van Binnenlandsche Zaken met groote instemming gelezen, terwijl ik eveneens met groot genoegen kennis nam van het voornemen der Regeering, volle aandacht te zullen schenken aan het vraagstuk der demographische ontwikkeling van bevolkingscentra en de daarbij behorende agglomeraten. In dit verband doe ik een beroep op de Regeering, stimuleerend te werken bij de totstandkoming van streekplannen, waarbij niet alleen aesthetisch, maar vooral economisch groote belangen van ons volk betrokken zijn. Wil men echter trachten dit vraagstuk op goede wijze tot ontwikkeling te brengen, dan zal bij de aanstaande wijziging van de Woningwet wettelijke grondslag moeten worden gegeven aan veel wat nu nog ongeregeld is. Op deze plaats wil ik gaarne eveneens met groot genoegen mijn instemming uitspreken over de wijze, waarop in een aantal provincies in ons land gedurende een aantal jaren bekwame mannen met groote toewijding baanbrekend werk op het gebied van gewestelijke uitbreidingsplannen en van streekplannen hebben tot stand gebracht. Ik vraag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken om door een goede

(Reinalda)

publiekrechtelijke regeling deze plannen te doen slagen en te voorkomen, dat belangen van zuiver particulieren aard, in vele gevallen belangen van grondspeculanten, de tot standkoming van deze streekplannen torpedeeren.

Er is na lezing van de schriftelijk gewisselde stukken en ook na het gesprokene aan de overzijde van dit Hof bij mij eenige verwondering over de herhaaldelijk uitgesproken tegenstelling: „bouw door vereenigingen” en „bouw door particulieren”. Ik zou van dezen bewindsman toch wel eens gaarne willen vernemen waar, en in welken omvang particuliere bouwers arbeiderswoningen bouwen met huurprijzen, welke in het algemeen door de arbeiders met de meest voorkomende loonen kunnen worden betaald. Ongetwijfeld, er zullen hier en daar wel eenige pogingen zijn aangewend, maar in het algemeen doen de particuliere bouwers niet mede aan volkswoningbouw. Ik neem dat den particulieren bouwers ook volstrekt niet kwalijk, want deze bouwers mogen en kunnen ook alleen deze woningen tot stand brengen als er een redelijke kans op winst kan worden gecalculleerd. Maar wil men in ons land blijvend voldoen aan de totstandkoming van arbeiderswoningen in overeenstemming met de behoefte, dan leert de practijk van de werking van de Woningwet, dat de Overheidsbouw dit werk moet ter hand nemen op straffe van nieuwen woningnood. Deze stelling brengt mij nu tot de vraag of wij weer op weg zijn naar een gebrek aan woningen. Deze vraag zal in enkele gevallen bevestigend moeten worden beantwoord. Doch alvorens hierop verder in te gaan, wil ik bij den Minister van Binnenlandsche Zaken aandringen op het zoeken van wegen, welke in de toekomst zullen leiden tot een coördinatie en tot ordening van den woningbouw.

Want als wij in dit moeilijk tijdsgewricht ons oog eens een oogenblik gevestigd houden op het niet te weerspreken feit, dat daar in tal van gemeenten in ons land zijn vele leegstaande, vaak ongewilde woningen, en wij denken dan aan de groote kapitalen, daarin geïnvesteerd, zoowel door particulieren als Overheid, dan slaat ons bij dat beeld de schrik om het hart. Ik stel hierbij echter op den voorgrond, dat de uitvoering van de Woningwet deze zegenrijke gevolgen voor ons volk heeft gehad, dat duizenden en duizenden geleerd hebben waardeering te hebben voor een goede huisvesting en duizenden niet meer terug willen naar de krotten en slechte woningen van weleer en liever zich een groot gedeelte, in vele gevallen een te groot gedeelte van hun inkomen getroosten om in ieder geval hun gezin een goede huisvesting te bezorgen. Wat deze gunstige gevolgen in zedelijk en materieel opzicht voor ons volk beteekenen, is in geen cijfers uit te drukken, maar dan is het ook zaak de opruiming van krotwoningen met kracht ter hand te nemen, omdat hiermede tegelijkertijd wordt bereikt een natuurlijke oplossing van het vraagstuk van een teveel in sommige gemeenten van ons land.

Als ik nu over krotwoningen spreek, mag ik hier een enkel woord wijden aan het steeds grooter wordende aantal woonwagens en woonschepen. Hoewel deze wet tot de zorgen van den Minister van Justitie behoort, wil ik bij den Minister van Binnenlandsche Zaken aandringen in overleg te treden met zijn ambtgenoot over dit feit, dat deze wagens en schepen, oorspronkelijk bestemd voor nomaden, meer en meer geworden zijn krotwoningen voor de allerarmsten van ons volk. Goedkeuring werd gevraagd voor een nieuwe woonwagen, welke een lengte heeft van 4,75 m, een breedte van 2,14 m, een hoogte van 2,14 m en een kubieke inhoudsmaat van 19,4 m³, om als huisvesting te dienen voor drie personen. Dat zijn nieuwe woonwagens, maar het groote aantal oude woonwagens en woonschepen in tal van gemeenten moet naar mijn bescheiden meening de Regeering nopen op dit gebied werkzaam te zijn. Ik dring hier dan ook aan op de massale opruiming van deze allerslechtste krotwagens en -schepen, welke ook door mij in dit verband als een groot gevaar voor ons volk worden beschouwd.

Ik sprak zoeven over het euvel der leegstaande woningen, Mijnheer de Voorzitter. Zoowel aan de overzijde van dit Hof als in deze Kamer is in de schriftelijke gedachtenwisseling met de Regeering sprake van den vrij omvangrijken aanbouw, vooral van middenstandswoningen door beleggingsmaatschappijen. Weet de heer Minister van Binnenlandsche Zaken, dat sedert September 1936 o. a. talrijke levensverzekeringsmaatschappijen voor haar beleggingen in de huizen vluchten en volstrekt niet alleen in